

№ 28 (765)
Кастрычнік 2019 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

- ☞ **90-годдзе: юбілеі двух музеяў суседніх раёнаў –** стар. 3
- ☞ **Малая радзіма: праводзіны апошняй жыхаркі вёскі –** стар. 4
- ☞ **Асоба: літаратуразнавец, педагог, фальклорыст Яўген Адамовіч –** стар. 7

27 кастрычніка – Сусветны дзень аўдыёвізуальнай спадчыны

Фальклорныя і этнаграфічныя экспедыцыі Студэнцкае этнаграфічнае таварыства ладзіць ад 1998 г.

Апісанне праблемы

Праблема гістарычных могілак існуе ў Беларусі даўно. То тут, то там з'яўляецца інфармацыя пра знішчаныя гістарычныя надмагіллі, «выраўненыя» бульдозерамі цэлыя ўчасткі старых могілак, паламаныя агароджы.

З 2015 года, пасля прыняцця новай рэдакцыя закона аб пахаваннях, праблема старых некропаляў выявілася з новай сілай. Рэч у тым, што новая рэдакцыя патрабуе прывядзення ў парадак усіх надмагілляў на ўсіх могілках. Калі цягам 2-х гадоў сваякі не прыходзяць да праблемнага надгробка, то дзяржава пакідае за сабой права знесці яго і замяніць стандартным гарызантальным каменным надмагіллем, які ў народзе прызвалі «падушкамі».

І тут пачаліся праблемы. Бо калі для сучасных могілак такія правілы можна толькі вітаць, то да гістарычных пахаванняў яны неспрыдатныя. А ў законе, не зразумела чаму, старыя могілкі ні ў якую асобную катэгорыю не выдзяляюцца.

Уся гэтая сітуацыя вельмі хутка выйшла на канфліктны ўзровень, бо для апрабачы новага закона выбралі, як на зло, ці не самыя цікавыя, захаваныя і ўнесеныя ў дзяржаўны спіс могілкі Беларусі – Вайсковыя ў Мінску. І «прыводзіць у парадак» могілкі ўзяліся службы КБО (кабінат побытавага абслугоўвання. – «КГ»), для якіх самае важнае, каб на могілках было прыгожа, чыста і каб іх лёгка было прыбраць.

Як абараніць старыя могілкі законам

Гэта прывяло да знішчэння надмагілляў, агароджаў і дрэваў.

Сітуацыя вакол Вайсковых могілак дае магчымасць зрабіць шэраг высноваў, адна

з якіх, самая важная для гэтага артыкула: на практыцы закон аб пахаваннях у Беларусі стаіць вышэй за Кодэкс аб культуры. І адна з галоўных прычынаў, на маю

думку, у тым, што закон аб пахаваннях прапануе канкрэтныя алгарытмы працы з могілкамі (і тое, што ў законе няма ніякай катэгорыі гістарычных могілак, робіць гэтыя

алгарытмы асабліва прастымі), а Кодэкс аб культуры прапануе складаныя, схемы аховы ўсіх помнікаў агулам, ад прымянення якіх на могілках адмахваюцца нават самі ж супрацоўнікі Мінкульту.

Назіраючы за некрапалістычнай сферай у Беларусі ўжо 10 гадоў, рызыкну ў гэтым артыкуле прапанаваць адзін з варыянтаў вырашэння праблемы на заканадаўчым узроўні.

Што найперш трэба зразумець

Старыя могілкі – гэта мазавая гістарычная каштоўнасць. Найперш, усе надмагіллі ўтрымліваюць інфармацыю аб людзях і маюць канкрэтную інфармацыйную/архіўную каштоўнасць. Апроч гэтага шматлікія надмагіллі маюць мастацкую вартасць, хай сабе не агульнанацыянальнага, але рэгіянальнага ўзроўню. Сумарна, старыя надмагіллі і крыжы ствараюць гістарычны ландшафт свайго рэгіёна.

Старыя могілкі – гэта САМАЯ МАСАВАЯ гістарычная каштоўнасць Беларусі. Гэта сотні могілак і тысячы надмагілляў. У гэтым якраз і заключаецца праблема. Немагчыма ўнесці ў дзяржаўны спіс тысячы і тысячы каменных, металічных, бетонных пастаментаў, нягледзячы нават на тое, што ўсім ім ужо больш за 100 гадоў.

Атрымліваецца патавая сітуацыя, з якой я бачу наступнае выйсце.

На Вайсковых могілках пасля «добраўпарадкавання»

(Закачэнне на стар. 5)

Бібліятэкі ў сучаснай інфармацыйнай прасторы

16 – 17 кастрычніка ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі прайшоў VI Міжнародны кангрэс «Бібліятэка – як феномен культуры». Арганізатарамі выступілі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь і Нацыянальная бібліятэка Беларусі пры падтрымцы Міждзяржаўнага фонду гуманітарнага супрацоўніцтва дзяржаў – удзельніцаў СНД, Польскага Інстытута ў Мінску, Інстытута імя Гётэ ў Мінску. Мерапрыемства сабрала блізу 400 вядучых спецыялістаў бібліятэк, навукова-даследчых арганізацыяў, адукацыйных устаноў, распрацоўшчыкаў і вытворцаў праграмаў забеспячэння, тэхнічных сродкаў

і інфармацыйнай прадукцыі з Беларусі, Германіі, Казахстана, Кыргызстана, Польшчы, Расіі, Украіны.

Тэма кангрэса – «Паслугі і сэрвісы бібліятэк у сучаснай інфармацыйнай прасторы». Дэлегаты абмеркавалі ролю бібліятэк у сучаснай інфармацыйнай інфраструктуры грамадства, інавацыйныя падыходы да арганізацыі абслугоўвання карыстальнікаў ды іншыя пытанні.

У першы дзень кангрэса прайшло пасяджэнне Савета бібліятэк Беларусі па інфармацыйным узаемадзеянні, пачалі працу секцыі «Інфармацыйнае забеспячэнне навуковых даследаванняў і

адукацыйнага працэсу», «Інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі ў абслугоўванні карыстальнікаў», «Электронныя бібліятэкі і рэсурсы ў бібліятэчна-інфармацыйнай прасторы». Цягам абодвух дзён госці маглі азнаёміцца з экспазіцыяй «Паслугі і рэсурсы бібліятэк у электронным асяроддзі» і выставачным праектам «Лячэныя гісторыі».

У праграму другога дня ўвайшоў семінар «Узаемадзеянне царкоўнай і дзяржаўнай бібліятэчных сістэм», дзе абмеркавалі фонды рэдкіх кніг у царкоўных бібліятэках, зводны электронны каталог Беларускага Экзархата, фар-

маты супрацоўніцтва свецкіх і царкоўных бібліятэк і многае іншае.

Застанецца ў памяці і канцэртная праграма кангрэса: выступленне спевача, кампазітара, экс-удзельніка ВІА «Песняры» Аляксандра Віслаўскага, а таксама тале-

навіта гульня артыстаў творчага калектыву пад кіраўніцтвам Паўла Харланчука, якія паказалі сцэну з п'есы «Біблія князя Радзівіла».

*Паводле паведамленняў адрэдаванага сувязі з грамадскасцю НББ
Фота з партала nlb.by*

На тым тыдні...

✓ **14 і 15 кастрычніка** з нагоды Дня маці Нацыянальная бібліятэка Беларусі прапанавала наведнікам падборку дакументальных фільмаў нацыянальнай кінастудыі «Беларусьфільм», прысвечаную памятнаму дню. Дэманстраваліся стужкі «Дачка Прыпяці», «Зямляк», «Мая мама чараўніца», «Кася», «Надзея» ды інш. Усе іх яднае вобраз маці – найлепшага сябра, дарадцы, светлай мары...

Тамсама з **12 па 30 кастрычніка** арганізаваная выстаўка «Пяшчотная, мілая, добрая», прымеркаваная да Дня маці, дзе прадстаўлена з сотню новых выданняў для кожнай кляпатлівай маці: выхаванне дзяцей, здаровы лад жыцця, правільнае харчаванне, захаванне сямейных традыцый і ўкладу, добраўпарадкаванне і стварэнне камфорту ў доме.

✓ **17 кастрычніка** ў мінскай прасторы «Imagis» (вул. Фабрыцыуса) прайшоў круглы стол «Беларусь і глабальнае змяненне клімату». У яго рамках абмеркавалі меры ў галіне змянення клімату і датычныя да праблемы абавязальніцтваў нашай дзяржавы, уплыў актуальных паказчыкаў кліматычных зменаў на Беларусь. Удзел бралі Пастаянны каардынатар ААН у Беларусі Іаана Казана-Вішнявецкі, каардынатар ініцыятывы «Моладзь за ўстойлівае развіццё», удзельніца Моладзевага савета ААН па клімаце Ірына Панядзельнік, начальнік аддзела вывучэння клімату Белгідрамета Наталля Клявец, загадчык сектара міжнароднага супра-

цоўніцтва ННЦ па біярэсурсах НАН Беларусі, навуковы каардынатар праекта ПРААН-ГЭФ «Ветландс» Аляксандр Казулін ды інш.

✓ **18 кастрычніка** ў Музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры прайшоў адркрыццё выстаўкі «Сімвалы Беларусі ў мадэлях». Тут прадстаўлены касцюмы аўтарства Ніны Кавальчук з Масквы. Наведвальнікі мелі магчымасць ацаніць работы Н. Кавальчук ў дынаміцы: пад час адркрыцця адбылося дэфіле.

Выстаўка дэманструецца па 10 лістапада.

✓ **3 10 па 18 кастрычніка** ў Беларусі з афіцыйным візітам былі рэйнджар Леслі Свада і медзведзянтка Смоўкі, прадстаўнікі арганізацыі «US Forest Service», якая 75 гадоў з'яўляецца галоўным ахоўнікам паўночнаамерыканскіх лясоў ад пажараў. Арганізавалі візіт Лясная служба ЗША, Амбуаада ЗША ў Беларусі і БГА «Адпачынак у вёсцы». У рамках візіту былі наведаныя Бярэзінскі біясферны запаведнік і Налібоцкая пушча, сустрэчы з школьнікамі і студэнтамі, у Музеі прыроды ў Мінску прайшоў паказ экалагічнай праграмы.

17 кастрычніка ў Бярэзінскім запаведніку госці сустрэліся з вучнямі мясцовай школы, выступілі на Рэспубліканскім семінары работнікаў нацыянальных паркаў і іншых прыродаахоўных устаноў.

18 кастрычніка адбылася прэс-канферэнцыя, дзе госці, Леслі Свада

і Мічэл Робертс, падзяліліся сваімі ўражаннямі ад пабачанага. Арганізатары ад «Адпачынку ў вёсцы» зазначылі, што калі мы хочам мець адказную нацыю, то неабходна пачаць працаваць з дзецьмі з маленства. Таму ў планах – Праграма маладых рэйнджараў.

✓ **19 кастрычніка** ў Любанскім раённым цэнтры культуры адбыўся фест аўтэнтычнай песні «Бабулі». У канцэрте фальклорных гуртоў Любаншчыны выступілі калектывы вёсак Ямінск, Плясток, Закальное,

Рачэнь, Обчын, Дарасіно, Кузьмічы, Камуна, Палічын, Жораўка, Сарачы, Шыпілавічы, Сосны, Дварэц. Пад час свята адбылася прэзентацыя кнігі-CD «Вяселляныя песні».

У рамках фестываля былі выстаўкі старых фотаздымкаў «Вяселляка па-любанску», вясельнай аtryбутыкі і рэканструяваных вяноў (майстар Раіса Валькова з в. Кузьмічы), дэманстраваліся фотапрацы Альфрэда Мікуса «Любаншчына традыцыйная».

Добрым дадаткам стала вечарына «Танцы пад гармонік».

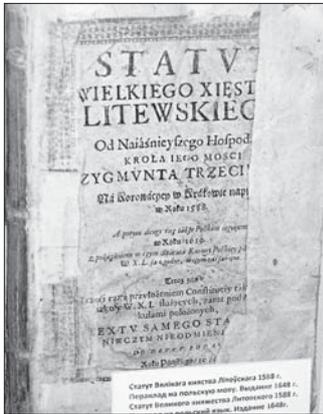

Фест «Бабулі» адбываўся не толькі ў сценах цэнтра культуры

90 гадоў – эпоха ў жыцці музея

Слоні́мскі раённы краязнаўчы музей імя *І.І. Стаброўскага* – адзін з найстарэйшых музеяў Беларусі – сёлета адзначыў 90-годдзе з дня заснавання. Упершыню музей адчыніў свае дзверы для наведнікаў 20 верасня 1929 года, і яго заснавальнікам стаў патамны дваранін, палкоўнік рускай арміі, удзельнік Першай сусветнай вайны, нястомны даследчык роднага краю *Іосіф Стаброўскі*. На сабраныя менавіта гэтым чалавекам унікальныя экспанаты і сёння прыязджаюць паглядзець з розных куткоў блізкага і далёкага замежжа. Сярод такіх экспанатаў стараславянскі ідал, датаваны X стагоддзем, бронзавы бюст Напалеона Банарпта 1885 года (праца вядомага французскага скульптара *Р. Каломба*), Статут ВКЛ на польскай мове 1648 года выдання, фотальбом «Крывавым следам» пра падзеі Першай сусветнай вайны, калекцыя старадрукаў і дакументаў XVI – XVIII стагоддзяў.

Супрацоўнікі музея і сёння працягваюць справу *Іосіфа Іосіфавіча* па зборы і захаванні багатай гістарычнай спадчыны Слоні́мшчыны. Больш за 30 гадоў у музеі прадуе *Наталія Руднева*, цяпер яна галоўны захавальнік. Гэта сапраўдны прафесіянал, чалавек-падзвіжнік, адданы сваёй справе. Творча працуюць і навуковыя супрацоўнікі *Н. Аляхновіч*, *С. Бурсевіч*, *П. Бадун*, *А. Зіневіч*. Яны праводзяць аглядныя і тэматычныя экскурсіі, экскурсіі па гістарычным цэнтры горада, музейныя заняткі і ўрокі, музейныя вечарыны, вясельныя абрадавыя мерапрыемствы, штогадовую акцыю «Ноч музеяў», сустрэчы з воінамі-афганцамі і іншымі.

Асаблівых словаў павягі заслужоўвае ветран музейнай дзейнасці *Ірына Шпыркова*, якая працавала ў музеі больш за 58 гадоў, з іх 43 гады – на пасадзе дырэктара. Менавіта *Ірына Рыгораўна* ў 1959 годзе прымала ўдзел у правядзенні першых раскопак на старажытным слоні́мскім замчышчы, стварала музейную экспазіцыю. Будучы настаўнікам і дарадчыкам для многіх пакаленняў музейных супрацоўнікаў, яна і сёння адклікаецца на любую просьбу, заўсёды даць добрую параду, з вялікім задавальненнем наведвае музей-

ныя мерапрыемствы, прымае актыўны ўдзел у краязнаўчых сустрэчах і канферэнцыях. Сучасная экспазіцыя музея размешчаная ў 9-і залах і складаецца з гістарычнага аддзела і аддзела прыроды. Фонд музея налічвае каля 30-і тысячаў музейных прадметаў, штогод яго наведвае больш за 16 тысячаў чалавек.

Як вядома, слова «музей» у перакладзе з грэчаскай мовы азначае «храм муз». Наве-

даўшы музей, чалавек насычаецца творчай энергіяй, атрымлівае больш поўную інфармацыю пра мінулае свайго роднага краю, натхняецца новымі ідэямі. Музей – гэта мост, што злучае мінулае і сучаснасць, бо як справядліва заўважана, без мінулага няма будучыні.

Алена СУХАРУКАВА,
дырэктар Слоні́мскага раённага
краязнаўчага музея
імя *І.І. Стаброўскага*

ГА «Беларускі фонд культуры» і рэдакцыя «Краязнаўчай газеты» віншуюць Слоні́мскі раённы краязнаўчы музей з юбілеем. Супрацоўнікам устаноў зычым поспехаў і здароўя. Няхай натхняе вас прыклад стваральніка ўстановы *І.І. Стаброўскага* на новыя адкрыцці.

З выстаўкі музей паўстаў

У кастрычніку 1929 г. быў створаны Баранавіцкі павятовы музей, які сёння называецца – Баранавіцкі краязнаўчы музей. Яму – 90 гадоў.

У пачатку 1929 г. адміністрацыя Баранавіцкага павеата прыняла рашэнне аб арганізацыі выстаўкі, якая б адлюстроўвала жыццё павеата, эканамічны і культурны стан горада і рэгіёна. Краязнаўца *Леанард Турскі*, прафесар адной з баранавіцкіх гімназіяў, прапанаваў стварыць замест часовай выстаўкі публічны музей з карціннай галерэяй пры ім. Яго падтрымаў Рэгіянальны Камітэт. Музей складаўся з трох асноўных аддзелаў: прыроды, этнаграфіі і гісторыі, пададзела кніг. Пасля ўз'яднання з БССР ён стаў абласным музеем выяўленчага мастацтва. У пачатку Вялікай Айчыннай вайны музей не быў эвакуаваны. Тут праходзілі мастацкія выстаўкі, адна з якіх – «Маладая Беларусь», дзе дэманстраваліся творы баранавіцкіх, навагрудскіх, мінскіх ды іншых мастакоў (былі карціны *М. Сеўрука* «Кудзельніца» і «Беларускі селянін», *А. Шымановіча* «Беларуская дзяўчына» і «Вясковая дзяўчыца»). Акупанты вывезлі 1716 каштоўных экспанатаў (сярод іх палотны *Я. Матэякі*, *Рэмбранта*, *Жэрыко*, калекцыя старажытных японскіх вазаў і інш.). Музей фактычна перастаў існаваць. Па вайне адзіны ўцалелы музей на тэрыторыі вобласці – Слоні́мскі – у 1947 г. быў пераўтвораны ў Баранавіцкі абласны гісторыка-краязнаўчы музей. 30 мая 1952 г. выканкам абласнога Савета прыняў пастанову «Аб пераводзе абласно-

га гісторыка-краязнаўчага музея з г. Слоніма ў г. Баранавічы» (адначасова аднавіў сваю дзейнасць і Слоні́мскі музей – у Баранавічы былі перавезены толькі тры экспанаты, што не мелі дачынення да гісторыі Слоні́мскага раёна). 22 лютага 1953 г. была адкрытая першая пасляваенная экспазіцыя. 9 красавіка 1954 г. у сувязі са скасаваннем Баранавіцкай вобласці музей атрымаў сучасную назву.

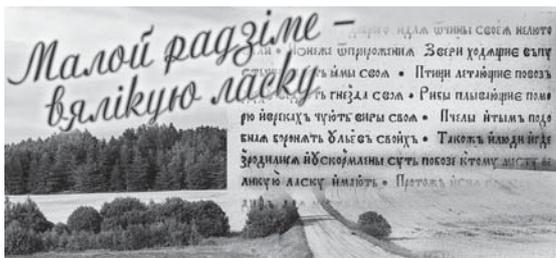
З 1960 г. музей размяшчаецца ў гістарычным будынку пачатку XX ст. на былой *Марыінскай вул.* (цяпер – *Савецкай*). У 1984 г. на той ж вуліцы было выдзелена памяшканне пад выставачную залу музея.

Асноўны фонд музея складаецца больш за 40 тысячаў адзінак захоўвання, навукова-дапаможны – больш за 18 тысячаў адзінак. Экспазіцыі размешчаныя ў 7-і залах і мае 3 раздзелы: «Прырода Баранавіцкага краю», «Гісторыя Баранавіцкага краю», «Баранавічы. Горад, у якім мы жывем».

У фондах музея захоўваюцца 35 калекцыяў: паштоўкаў з краявідамі Баранавічаў, ручнікоў, нумізматыкі, археалагічных знаходак, побыту і этнаграфіі ды іншыя. У ліку найбольш цікавых экспанатаў 2 арнаты, паштыты са знакамітых слупкіх паясоў, Статут Вялікага Княства Літоўскага выдання 1694 г., памятны знак «У гонар першага стрэлу па Басфоры» пад № 2.

ГА «Беларускі фонд культуры» і рэдакцыя «Краязнаўчай газеты» віншуюць Баранавіцкі краязнаўчы музей з пажылым юбілеем. Установа, што вырасла з агляднай выстаўкі, перажыла розныя шчаслівыя і трагічныя старонкі амаль векавой гісторыі, мусіць і далей годна прадстаўляць багацце краю, папулярызаваць культурную самабытную спадчыну беларускага народа. Пospехаў і здароўя, моцы і новых адкрыццяў зычым супрацоўнікам устаноў.

Яшчэ адна каштоўнасць у вёсцы – царква, пабудаваная ў гонар іконы Казанскай Божай Маці ў 1942 г. у традыцыйных народнага драўлянага дойлідства. Частка іканастаса захавалася ад храма, які знаходзіўся ў вёсцы Белаая, што за 14 кіламетраў ад Ражкоўкі.

Адметнасцю, што характарызуе гістарычную памяць ражкоўцаў, з'яўляецца

царквы адцягнуць увагу акупантаў ад мясцовых жыхароў, якія дапамагалі партызанам.

Знайшоўся ў вёсцы вялікі драўляны дом лясніцтва на каменным падмурку. Яго пашырылі, адгарадзілі алтарную частку і ўзвялі купал. Так атрымаўся храм даўжынёй 16 і шырынёй 8,5 м. Царкву пафарбавалі ў блакітны колер.

А цяпер перакажам асноўны сюжэт апаведу.

У Ражкоўку часта прыходзілі групамі партызаны. Іх кармілі, давалі вопратку, абутак. Натуральна, што інфарматыры аб гэтым дакладвалі сваім гаспадарам, якія нават накіравалі ішпёна пад выглад тэхніка-будаўніка. Восем так у гітлераўцаў складалася ўражанне аб лаяльнасці ражкоўцаў да народных месціўцаў. 28 верасня 1942 г. а 5-й гадзіне ўсю вёску запоўнілі немцы. А 6-й усіх жыхароў выгналі з дамоў і сталі правяраць па спісе, каб ніхто не ўцёк да партызанаў. Мужчынаў прымуслі капачь яму. Прыехала вельмі шмат машынаў, і маладых людзей рыхтавалі для адпраўкі ў Германію на працу. Людзі з суседніх вёсак пачалі прыязджаць, каб хоць дзяцей забраць да сябе. Немцы чаплялі ім на левую руку белыя павязкі, каб адрозніваць ад асноўнай масы.

Калі мужчыны выкапалі яму, усіх жыхароў сагналі на ўскраіну вёскі для расстра-

лу. А 8-й гадзіне нечакана ў вёсцы прыземліўся самалёт. Лётчык-афіцэр выскачыў з яго і папрасіў у карнікаў адтэрміноўкі пакарання да больш дэталёвага ўзгаднення з кіраўніцтвам. Ён паляцеў у штаб, дзе яму ўдалося дамагчыся адменны прысуду, і вярнуўся ў вёску ўжо з памілаваннем. Афіцэр потым распавядаў, што ў той дзень яму раптам з'явілася Дзэва Марыя, якая стаяла ў небе ва ўвесь рост, і загадала яму заступіцца за асуджаных.

Усіх людзей адпусцілі, але загадалі не закопваць яму, каб людзі памыталі, што за сувязь з партызанамі іх могуць у любы момант расстраляць. Па заканчэнні будаўніцтва той афіцэр прылятаў у Ражкоўку на асвячэнне храма. Ён падарыў царкве абраз, выкананы нямецкім салдатам паводле пратэстанцкай традыцыі ў выглядзе расфарбаванага барэльфеа, які і цяпер знаходзіцца ў храме.

Дадамо толькі, што царква ў гонар іконы Казанскай Божай Маці занесеная ў нацыянальны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцяў, а абраз Ражкоўскай-Збавіцелькі цудоўным чынам абнаўляецца, і да яго прыязджае шмат людзей не толькі з Беларусі.

Антаніна КАЗЛОВА,
студэнтка БДУКІМ

Ёсць у Белавежы вёска, а ў вёсцы — храм

Вёска Ражкоўка знаходзіцца ў Камянецкім раёне, уваходзіць у склад Дзмітравіцкага сельсавета, лічыцца за саўгасам «Белавежскі». Жыве тут менш за сто чалавек, усе пенсіянеры. Па канфесійнай прыналежнасці амаль усе жыхары праваслаўныя.

Паводле В. Жучкевіча назва паселішча паходзіць ад словаў рожок-уголок, угол, і з'вязаная яна з ландшафтам, бо вёска прымыкае да Белавежскай пушчы, з усіх бакоў яе знаходзіцца лес, яна нібы

як клін сярод лесу. І акрамя асноўнага занятку людзі традыцыйна займаюцца тут зборальніцтвам. Уся вёска – гэта дзве вуліцы працягласцю ў кіламетр. Паралельна цэнтральнай спелецтва моцная дарога – «машчонка», пракладзеная яшчэ ў 1930-я гг.

Некаторыя хаты ў вёсцы захаваліся яшчэ з пачатку мінулага стагоддзя. Ёсць тут і ўнікальная з'ява – курная хата з комінам у сцяне (год пабудовы – 1837-ы). На жаль, яна захавалася дрэнна, але Нацыянальны парк «Белавежская пушча» ахоўвае яе і пазней плануе зрабіць рэканструкцыю з мэтай музефікацыі.

апавед пра цудоўнае выратаванне жыхароў вёскі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Практычна ўсе людзі, якія сёння жывуць тут, ведаюць яго і лічаць важным для сваёй лакальнай ідэнтычнасці. У цэнтры гэтага апаведу матыў з'яўлення Божай Маці.

Пад час вайны немцы спалілі вёску Белаая і храм у ёй. Жыхары блізкай Ражкоўкі звярнуліся да мясцовага нямецкага камандавання з просьбай аб будаўніцтве храма ў іх вёсцы. Была тут і стратэгічная задача ў старажытны вёскі Дарафэя Пратасевіча і яго намесніка Антона Пратасевіча – будаўніцтвам

Крыніца памяці – Міжрэчча

на сталае жыццё з наваколля. Нягледзячы на тое, што ў Міжрэччы ніколі не было больш за дзясятка хатаў, некалі яно з'яўлялася цэнтрам калгаса са школаю і бібліятэкай, малачарняй, аборама для статка. Былі і шумныя фестывалы, што ладзіліся побач з выдатным помнікам дойлідства – сярдзібым домам.

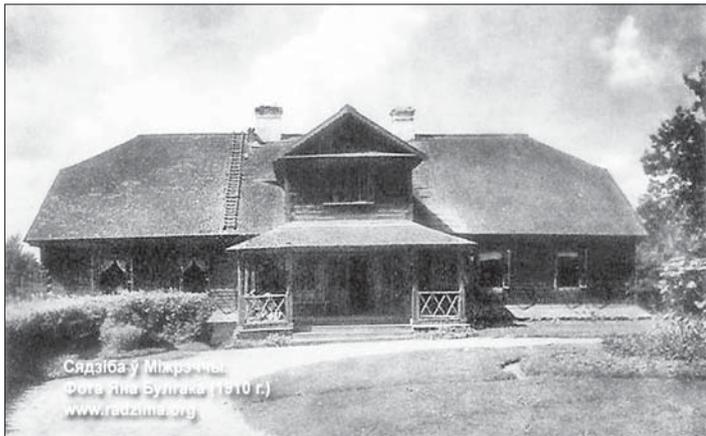
Са стратаю статуса цэнтра калгаса вёска пачала занепадаць. Моладзь паехала вучыцца або працаваць у гарады, людзі старэйшага веку паціху паадыходзілі ў лепшы свет. І вось Міжрэчча спусцела канчаткова, застаючыся жыць толькі ў памяці нашчадкаў колішніх яе насельнікаў: Альхімовічаў, Голубаў, Лабэцкіх, Жукоўскіх, Франкевічаў, Ломашаў, Сіўко, Цярэшкаў, Кашкураў,

Пупіных, Лаўрыновічаў. Пра тое, чым жыўціца гэтая памяць, пра дарагіх сэрцу людзей і ўгадвалі прысутныя на развітальным вечары ў гасціннай сташулёўскай хаце Франі Уладзіміраўны Пугач (на здымку ўнізе злева), якая таксама вось ужо колькі гадоў жыве ў дачкі ў вёсцы Паташня, што за кіламетраў шэсць, калі дорогаю ехаць.

Зразумела, што было сумна. І разам з тым было і ўсцешна, што

не страцілася павязь суседства-сяброўства, што не змарнела ў душы ўсведамленне агульнасці лёсу, непаўторнага характава тых дзён, калі, як паэты любяць казаць, «дрэвы былі вялікія». А яны і сапраўды ў Міжрэччы былі такія вялікія, што бачылі іх за некалькі вёрстаў, нават з латышкага берага Дзвіны. Якімі ўжо і застануцца ў памяці навакі – маякамі, што не-не ды і паклічуць да сябе, каб парадавацца разам з намі нашым жыццёвым удачам ці, наадварот, паспагадаць кожнаму ў нялёгкую хвіліну.

Франц СІЎКО,
пісьменнік,
г. Віцебск

Сядзіба ў Міжрэччы.
Фота Г.А. Бульба (1910 г.)
www.radzima.org

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1)

Першая
прапанова.
«Некрапалістычны
аб'ект»

Важным новаўвядзеннем новага Кодэкса аб культуры было стварэнне такіх катэгорыяў, як «археалагічныя аб'екты» і «археалагічныя артэфакты».

Вось як тлумачыцца, што такое «археалагічныя артэфакты» (Раздзел 17, артыкул 123): «Археалагічныя артэфакты – гэта рухомыя матэрыяльныя аб'екты, якія ўзніклі ў выніку жыцця і дзейнасці чалавека больш за сто дваццаць гадоў таму назад».

Гэта вельмі важнае новаўвядзенне! Пад ахову дзяржавы патрапляюць прадметы, яшчэ не знойдзеныя і не ўнесеныя ні ў якія рэестры, а проста ляжаць пад зямлёй і маюць узрост больш за 120 гадоў.

Мне думаецца, што такі ж прынцып можна было б прымяніць і да некропаляў. Напрыклад, увесці ў Кодэкс аб культуры паняцце «гістарычнае надмагілле» ці «некрапалістычны аб'ект» і такім чынам узяць пад ахову дзяржавы ўсе надмагіллі ў Беларусі, якім больш за 100 гадоў (пра датаванне, зразумела, можна спрацацца).

Вось як можа выглядаць такая прапанова:

Увесці ў Кодэкс аб культуры тэрмін «некрапалістычны аб'ект» па аналогіі з тэрмінам «археалагічны аб'ект».

Пад тэрмін «некрапалістычны аб'ект» патрапляюць усе надгробкі з агароджамі ў любым стане да 1918 года (якім больш за 100 гадоў).

Усе аб'екты, што падпадаюць пад тэрмін «некрапалістычны аб'ект», не могуць зносіцца, пераносіцца ці відазмяняцца без рашэння спецыяльных дзяржаўных органаў, створаных для гэтай задачы.

Кантраляваць працэс інвентарызацыі старых могілак і такім чынам фармаваць базу дадзеных гістарычных пахаванняў Беларусі

Аналогію можна таксама правесці з архіўнымі дакументамі. Любыя дакументы, старэйшыя за пэўны тэрмін, здаюцца ў архіў і аўтаматычна патрапляюць пад ахову дзяржавы. Надмагілле стогодавай даўніны – несумненна важны архіўны дакумент, які сёння ніхто не ахоўвае.

Як абараніць старыя могілкі законам

Могілкі з драўлянымі надмагільнымі збудаваннямі ў Велуце, Лунінецкі раён.
(фота Казіміра Машынскага, 1926 г.)

Другая
прапанова.
Аддзел
некрапалістыкі

Пры ўвядзенні ў Кодэкс катэгорыі «гістарычнае надмагілле» адразу ўзнікае неабходнасць вызначэння адказнага за гэтую справу. І тут мы падыходзім да відавочнай прапановы – дзяржава мусіць стварыць кампетэнтны орган па ахове некрапалістычнай спадчыны ў Беларусі.

І тут, вядома, можна сутыкнуцца з моцным непараўменнем. У нас няма такіх органаў па іншых відах помнікаў, а тут прапануецца ствараць асобную структуру пад «нейкія камяні і іржавыя крыжы»?

Гэта вельмі важны момант. У нас паўсюль спрабуюць сарамліва засунуць некропалі ў іншыя катэгорыі спадчыны – то ў гістарычныя помнікі, то ў археалагічныя (такі варыянт прапануецца ў самім Кодэксе). Але час ужо прызнаць, што гістарычныя могілкі па прычыне сваёй масавасці мусяць разглядацца як асобная катэгорыя каштоўнасці, якая патрабуе асобных рэгламентаў аховы! І рэгламенты гэтыя мусіць распрацоўваць асобная структура.

Відавочна, размова не вядзецца пра стварэнне цэлага інстытута. Але фармаванне аддзела з 3-4-х ча-

Старыя могілкі – гэта САМАЯ МАСАВАЯ гістарычная каштоўнасць Беларусі

лаvek пры Акадэміі навук (ці іншай арганізацыі?), я мяркую, было б не вельмі складанай, але дужа эфектыўнай справай.

Пры наданні адпаведных кампетэнцыяў такому аддзелу і ўвядзенні адказнасці за знішчэнне стогодавых надмагілляў, мы маглі б моцна палепшыць стан захаванасці нашай некрапалістычнай спадчыны.

У задачы такога аддзела ўваходзіла б:

◆ узгадняць/не ўзгадняць магчымыя відазмя-

ненне ці перанос любых надмагілляў, старэйшых за сто гадоў, у адпаведнасці з распрацаванымі рэгламентамі;

◆ кантраляваць працэс інвентарызацыі старых могілак і такім чынам фармаваць базу дадзеных гістарычных пахаванняў Беларусі;

◆ пры наяўнасці рэсурсаў спрыяць павелічэнню навуковых даследаванняў у гэтай сферы, а таксама папулярызаваць найлепшыя праекты рэвіталізацыі гістарычных могілак.

Падсумаванне

Мая прапанова мае свае плюсы і мінусы.

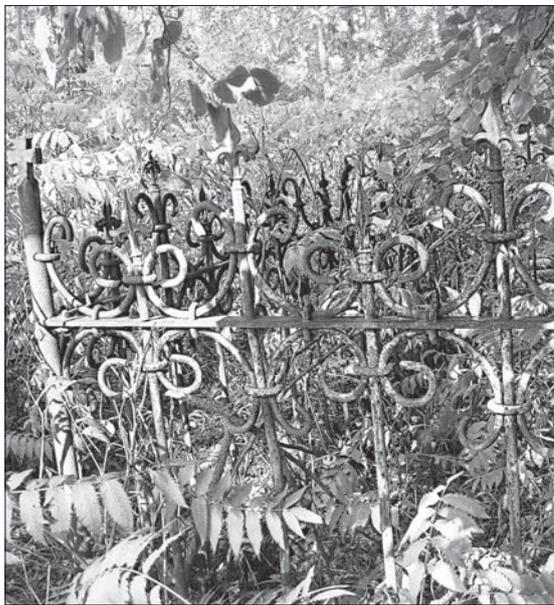
Плюс – дзвюма дзеяннямі мы бярэм пад ахову не толькі могілкі, што ўваходзяць у дзяржаўны спіс, але і ўсе гістарычныя надмагіллі Беларусі, прычым адразу ўключаем працэс іх інвентарызацыі.

Самая важная, каб на могілках было прыгожа, чыста і каб іх лёгка было прыбіраць

Мінус – гэтая прапанова ахоўвае толькі самі надмагіллі, але не могілкавыя тэрыторыі. За традыцыйныя некрапалістычныя ландшафты даўдзецца змагацца ўжо на ўзроўні афіцыйнага спіса каштоўнасцяў.

Цудоўна разумею, што мае прапановы выглядаюць досыць радыкальна, але спадзяюся, што яны падштурхнуць грамадскасць і спецыялістаў да абмеркавання гэтай праблемы і прызнання некропаляў, як важнай, асобнай катэгорыі нашай спадчыны.

Цімафей АКУДОВІЧ

Старыя помнік і каваная агароджа на могілках у м. Лявонпаль Мёрскага раёна.
(фота Уладзіміра Пучынскага, 2008 г.)

«Рэха ваянных гадоў»

Гісторыя Прэзідэнцкай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь непарывана звязаная з гісторыяй Дома ўрада, які быў пабудаваны з 1930 па 1934 г. на праекце архітэктара Іосіфа Ланзбарда. Будавалі будынак без экскаватараў, бульдозераў і вежавых кранаў. Будайнічыя механізмы ў краіне практычна адсутнічалі, а цэмент і метал былі вялікім дэфіцытам. Катлан для падмурка капалі ўручную, зямлю вывозілі на калёсах. Адзіная механізацыя пры будайніцтве Дома ўрада – пабудаваны з бярвенна шахтавы пад'ёмнік для ўзняцця цэглы і іншых будайнічых матэрыялаў. У пачатку 1930-х гадоў будынак Дома ўрада быў самай высокай пабудовай у Мінску. Цяпер у будынку 11 паверхаў. У 2016 годзе ў Доме ўрада праходзіў планавы рамонт паддашковых памяшканняў. Калі сталі расчысчаць старыя пласты пакрыцця, то выявілі сотні дакументаў, фотаздымкаў, прадметаў побыту адразу трох часавых перыядаў: 1930-х гадоў, ваеннага ліхалецця 1941 – 1945 гг. і пасляваеннага часу. Усе знойдзеныя артэфакты былі перададзеныя ў Прэзідэнцкую бібліятэку Рэспублікі Беларусь у аддзел старадрукаў і рэдкіх выданняў. Супрацоўнікі бібліятэкі правялі ачыстку і сістэматызацыю знаходак.

У той ці іншай меры прысутнічала Германія, – Нарвегія, Фінляндыя, Літва і інш. Варыянты розных рэдакцыяў адрозніваліся толькі мовай тэксту, матэрыялы нумары былі ідэнтычныя ва ўсіх рэдакцыях часопіса. Выходзілі спецыяльныя выпускі «Sonderdruck» (з сакавіка 1942 г. з паметкай «unverkäuflich» – не для продажу).

Па змесце прыкладна 70 адсоткаў прасторы часопіса займалі фотаматэрыялы і толькі 30 – тэкст. Пераважна часопісы былі з чорна-белымі фотаздымкамі, толькі ў рэдкіх выпадках «Der Adler» можна было ўбачыць з каляровай вокладкай. Гэты часопіс можна назваць ваенным дзённікам люфтвафе, дзе была адлюстраваная хроніка баявых дзеянняў германскіх ВПС у Другой сусветнай вайне. Выданне распавядае пра знакамкіх нямецкіх лётчыкаў, апублікаваныя рэдкія фатаграфіі паветраных баёў. На старонках часопіса прадстаўлены артыкулы пра лётчыкаў, інтэрв'ю з пілатамі ваенна-паветраных сілаў Германіі, што дае магчымасць убачыць ваіну вачыма нямецкіх авіятараў. У часопісе друкаваліся спісы ўзнагароджаных Жалезным крыжам, Рыцарскім крыжам.

Знойдзены і перададзены ў аддзел рэдкіх кнігі і старадрукаў Прэзідэнцкай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь часопіс «Der Adler» датуецца 22 чэрвеня 1943 г. Тэкст часопіса на нямецкай мове. Выданне невялікага фармату захавалася даволі добра. Нумарацыя старонак пачынаецца са 146-й старонкі і заканчваецца 155-й. На вокладцы фатаграфія баяных пілатаў падпалкоўніка Вальтэра Сторпа, маёра Гер-

Kopferzerbrechen zum Zeitvertreib

Am vorletzenden 28. Oktober sind 24 Wörter zu bilden, deren Anfangs- und Endbuchstaben, wobei der eine noch unten gelassen, dem Spruch von Ulm entsprechen (s. im Buchstaben).

Beispiel: Der einzelne Wähler: 1. Einmal, 2. Zwei, 3. Drei, 4. Vier, 5. Fünf, 6. Sechs, 7. Sieben, 8. Acht, 9. Neun, 10. Zehn, 11. Elf, 12. Zwölf, 13. Dreizehn, 14. Vierzehn, 15. Fünfzehn, 16. Sechzehn, 17. Siebzehn, 18. Achtzehn, 19. Neunzehn, 20. Zweiundzwanzig, 21. Dreiundzwanzig, 22. Vierundzwanzig, 23. Fünfundzwanzig, 24. Sechundzwanzig.

Was ist das? Ein Rätsel, das Sie lösen sollen. Die Lösung ist im Buchstaben.

Die einzelnen Wörter: 1. Einmal, 2. Zwei, 3. Drei, 4. Vier, 5. Fünf, 6. Sechs, 7. Sieben, 8. Acht, 9. Neun, 10. Zehn, 11. Elf, 12. Zwölf, 13. Dreizehn, 14. Vierzehn, 15. Fünfzehn, 16. Sechzehn, 17. Siebzehn, 18. Achtzehn, 19. Neunzehn, 20. Zweiundzwanzig, 21. Dreiundzwanzig, 22. Vierundzwanzig, 23. Fünfundzwanzig, 24. Sechundzwanzig.

Was nach Alarm

Die Fernsprechtungen mit privaten Gesprächs verstopft, gefährdet die Betreuung der durch Luftangriff Geschädigten!

Der Flugmodellbau ist auf dem Lande wieder sehr beliebt. Die Anforderungen an die Modelle sind heute sehr hoch. Die Modelle müssen nicht nur schön aussehen, sondern sie müssen auch fliegen können. Die Anforderungen an die Modelle sind heute sehr hoch. Die Modelle müssen nicht nur schön aussehen, sondern sie müssen auch fliegen können.

UHU Der Alleskleber

Arbeiten Handwerker und Techniker die auf dem Lande wieder sehr beliebt. Die Anforderungen an die Modelle sind heute sehr hoch. Die Modelle müssen nicht nur schön aussehen, sondern sie müssen auch fliegen können.

Spre nicht nur mit Solidox – sondern denken auch daran, daß zum Zahnputzen ein kleines Gefäß (zwar warmes Wasser genügt). Viele belegen den Fehler, viel zu wenig Wasser mit zu stark zu schäumen – und verschütten dies zu Glas und Kanne. Wer sorgsam schon beim Zahnputzen aus Sparen dankt, spart richtig!

Solidox Gesellschaft für Zahnhygiene m. H. Berlin

Am Torpedo-Freilauf geht nicht leicht etwas auszuwecheln. Wenn es doch geht, dann auch in der Werkstatt, wenn sich der Schaden nicht ergibt.

Der 125-Jährige

Kahlbaum

Сярод прадметаў былі знойдзеныя даваенныя і ваенныя газеты, часопісы ваеннага часу, паштоўкі, лісты, прадметы побыту. Супрацоўнікам бібліятэкі быў цікавы кожны дакумент. Не важна, гэта цэлая брашура, кніга або ўсяго толькі асобная старонка, якую калісьці хтосьці страціў. Вельмі цікавы «Лісток супрацоўніка Камісарыята Дзяржаўнага кантролю Беларускай ССР» ад 14 лютага 1940 г., што датычыцца будайніцтва школы ў вёсцы Камень Лепельскага раёна, і многія іншыя дакументы.

Таксама былі выяўленыя перыядычныя выданні ваеннага часу. Знойдзена нямала нямецкіх друкаваных выданняў ваеннага часу: фрагменты газеты, прапагандысцкая літаратура. Сярод знаходак быў нямецкі часопіс «Der Adler» (у перакладзе з нямецкай мовы – «Арол») за 22 чэрвеня 1943 г.

Часопіс «Der Adler» – гэта перыядычнае выданне для лётчыкаў люфтвафе III Рэйха, якое выходзіла ў 1939 – 1944 гг. два-тры разы на месяц. Усяго было надрукавана 146 нумароў часопіса. Выданне з'яўлялася нацысцкім прапагандысцкім часопісам, які выдаваўся пры падтрымцы Вярхоўнага камандавання люфтвафе. Часопіс выходзіў на нямецкай (для Рэйха і нямецкамоўнай Швейцарыі), англійскай (для Вялікабрытаніі, ЗША і англійскай калоніяў), французскай (для франкамоўнай Швейцарыі, Бельгіі і Францыі), італьянскай (для Італіі і італьянамоўнай Швейцарыі), румынскай, іспанскай (для Іспаніі і Паўднёвай Амерыкі (Аргенціна, Бразілія), галандскай, харвацкай, венгерскай, шведскай і арабскай мовах. Таксама былі інтэрнацыянальныя нумары, што ўключалі групы моваў тых краінаў, дзе

мана Хоббека, першага лейтэнанта Рудольфа Пухінгера. Кожны з іх выканаў больш за тысячы вайсковых заданняў. Асобныя старонкі прысвечаны лётцам, якія атрымалі ўзнагароды: Рыцарскі крыж і Жалезны крыж. Цэлы разварот часопіса займае артыкул Роберта Баўэра пра здабычу вугалю і яго поўнага працэсу вытворчасці. У выданні размешчаныя фатаграфіі, зробленыя фашысцкімі захопнікамі на акупаванай тэрыторыі. На гэтых кадрах не толькі будні нямецкіх салдатаў, але таксама фатаграфіі допыту савецкіх ваеннапалонных. У канцы часопіса змешчаныя ра-

клама, рэбусы і ідэалагічныя карыкатуры на ворага. Гэтае выданне ўяўляе цікавасць для гісторыкаў, даследчыкаў, вайскоўцаў, з'яўляецца крыніцай для вывучэння ваеннай паветранай тэхнікі Другой сусветнай вайны.

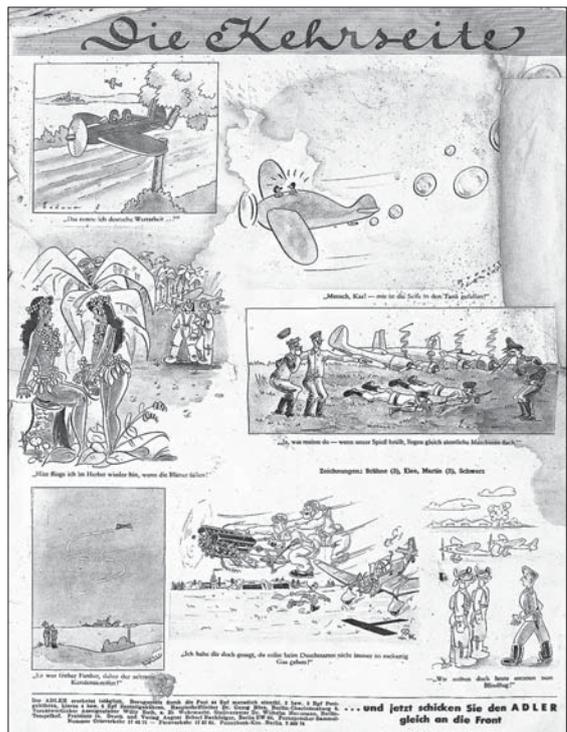
Акрамя часопісаў і газет, была знойдзена і асабістая перапіска. Напрыклад, ліст нямецкай дзяўчыны Ханьны, надрукаваны на машыне. Ваенных сакрэтаў у лісце няма. Яна піша, што праца ў яе даволі складаная і цяжкая: яна перадае тэлеграмы, а гэта патрабуе дакладнасці і хуткасці. Далей яна паведамляе, што часам ходзіць у кіно, плануе пайсці ў тэатр. Таксама просіць перадаць віншаванне бабці, у якой павінен быць на днях дзень нараджэння. Ліст датуецца 17.01.1942 г.

Другі ліст ад 29.07.1944 г. – напісаны ад рукі савецкай дзяўчыны Ксеші салдату Сашу, які быў паранены і чакаў адпраўкі на фронт. Яго вайсковая частка знаходзілася, можна меркаваць, у Доме ўрада. Гэтыя два лісты з'яўляюцца важнымі дакументальнымі сведкамі гісторыі ваеннага часу.

У перыяд адкрытага супрацьстаяння з Савецкім Саюзам Германія задзейнічала эканоміку ўсёй акупаванай Еўропы. На гарышчы знайшлі каля 30-і відаў толькі адных бляшанак з пад кансерваў вытворчасці Партугаліі, Францыі, Галандыі і іншых краінаў. Захаваліся нямецкія лязо для галення, упакоўкі ад зубной пасты «Lacalut», ад крэму папулярнай фірмы «Nivea», ад буйненькіх кубікаў «Maggi» і інш.

Так праз гады рэха ваеннага часу нагадвае пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны.

Алена ПАТОСКАЯ,
супрацоўніца аддзела старадрукаў
і рэдкіх выданняў
Прэзідэнцкай бібліятэкі
Рэспублікі Беларусь

Нашы віншаванні

З-над рэчкі Вольсы навуковец

25 кастрычніка 1934 года ў в. Маладая Вольса Клічаўскага раёна нарадзіўся **Яўген АДАМОВІЧ**. Цяпер ён вядомы як літаратуразнаўца, фалькларыст, педагог, кандыдат філалагічных навук (1979), прафесар (1999). Сябра Беларускага фонду культуры, Саюза беларускіх пісьмennisнікаў, Беларускага саюза літаратурна-мастацкіх крытыкаў.

Цікавіць Яўгена Кузьміча і тэма ўзаемаўплыву культуры розных народаў у галінах тэатра і выяўленчага мастацтва.

За дзесяцігоддзі плённай дзейнасці выдаў шэраг кніг, прысвечаных народнай творчасці і айчыннаму мастацтву: «Гармонія абставін – гармонія душы: Беларускае апавяданне 1950 – 1960-х гг.», Беларускі ўніверсітэт культуры, 1998; «Рана на Івана...», «Беларуская навука», 2000, 2-е выд. 2002; некалькі выданняў вытрымаў і зборнік беларускіх міфаў, паданняў і казак «Чароўны свет», напісаны разам з Уладзімірам Васілевічам і праілюстраваны Валерыем Славуком.

Працоўную дзейнасць скончыў дацэнтам кафедры мастацка-педагагічнай адукацыі факультэта народнай культуры БДПУ. Мае падзякі, граматы і ганаровыя граматы розных інстанцыяў, нагрудныя знакі «За заслуги в области высшего образования СССР» і Міністэрства культуры БССР «За ўклад у развіццё культуры Беларусі».

Не зважаючы на паважны век, Яўген Кузьміч працягвае падтрымліваць маладых твораў (і ў нашым выданні ён не раз апавядаў пра мастакоў і літаратараў), складае вершы, дзе адгукаецца на надзённыя праблемы. Так, у адным з нядаўніх вершаў «Родная мова» ён піша:

*Шаную рускую здайна,
І іншыя таксама.
Але бліжэйшая – адна!
Якой гаворыць мама:
Яна ў крыві, яна ў душы,*

*І без яе мне нельга жыць!
Я з ёй у марак, з ёй у сне,
І аніякага тут дзіва:
Во мова маці ўва мне –
Без аніякага сумнення:
Продкай гонарнае дасягненне!
І заканчвае верш такімі словамі:
А мова маміна ўва мне –
З пляшчотаю святою,
І ёй я рады, як Вяспе –
Любой пагоднаю парою!
Яна паўсюдна ўва мне,
І я паўсюдна з ёю!
Калі мяне пакліча лёс –
Я накажу і сыну:
Каб, як і я, – ён гонар нёс:
За Мову! Маму! І Радзіму!*

ГА «Беларускі фонд культуры» і рэдакцыя, рэдкалегія «Краязнаўчай газеты» віншуюць **Яўгена Кузьміча АДАМОВІЧА з 85-годдзем. Шчыра зычым здароўя і моцы, радасці ад штодзённага спасціжэння чароўнага свету – свету спадчыны продкаў. Няхай будуць поруч гармонія абставінаў з гармоніяй душы!**

Я. Адамовіч пад час адкрыцця выстаўкі выкладчыкаў БДПУ (люты 2015 г.)

У 1954 годзе дзесяцікласнікам браў удзел у першай пасляваеннай Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўцы ў Маскве. За поспехі ў садаводстве ўзнагароджаны бронзавым медалём і Дыпломам.

Даследуе сучасную тэатралізацыю народных каляндарных святаў, звязаных з гадавым сонцаваротам, – Каляды, Туканне вясны, Купалле ды інш., а таксама хрысціянскія святы.

Старонка кнігі «Чароўны свет»

Кастрычніка даты багатыя на святы

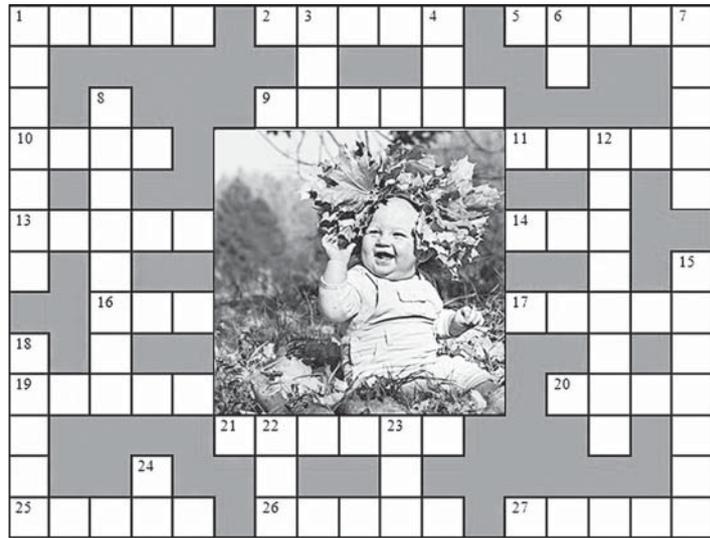
Уздоўж

1. «Смех – гэта ...; яно праганяе зіму з чалавечага твару». В. Гюго. 4-га кастрычніка – Сусветны дзень усмешкі. 2. «Сімвал Беларусі – гэта белы ... // Сімвал дабрабыту – гэта чорны хлеб». 3 верша М. Курылы «Песня пра хлеб». 16-га кастрычніка – Сусветны дзень хлеба. 5. «Чую ... на Чорным моры, // І раптоўна мне здаецца: // Беларуска валошка // Мне праз мора усміхнецца». 3 верша А. Хацкевіч «Беларуская валошка». 31-га кастрычніка – Міжнародны дзень Чорнага мора. 9. Самая высокая ... чалавека – быць урачом (прык.). Сусветны дзень урача адзначаецца 7-га кастрычніка. 10. У кастрычніку месяц у крузе – ... будзе сухім (прыкм.). 11. «З птушак ён – ... адзін. // Страўс – добры паштальён». 3 верша А. Дзеружынскага «Страўс-паштальён». 9-га кастрычніка – Сусветны дзень пошты. 13. ... машы – вяшчун (прык.). Дзень маці адзначаюць 14-га кастрычніка. 14. Лепей хлеб з вадою, чым пірог і ... з бядою (прык.). 16. У кастрычніку ... пагод на дварэ: сее, вее, кружыць, муціць, зверху лье, знізу мяце (прык.). 17. Тое, што і давер'е. 19. Горы ў Еўропе. 20. Гнеў маці, як ... – выпадзе многа, але расцеае хутка (прык.). 21. «Яркім кастром палымнеюць ... // Рэжа прастор звонкі крык жураўліны». 3 верша А. Новік

«Восенская элегія». 25. ... вясёлы – усяму вяселлю радасць (прык.). У Беларусі кастрычнік – час вяселляў. 26. Вучню – ..., настаўніку – радасць (прык.). Дзень настаўніка адзначаюць у першую нядзелю кастрычніка. 27. «Цывілізацыя – гэта ... над светам, культура – любоў да свету». Цытата невядомага аўтара. Дзень работнікаў культуры адзначаюць у другую нядзелю кастрычніка.

Упоперак

1. Майстар стылю. 3. Рака, прыток Нёмана, што працякае па тэрыторыі Дзяржыншчыны. 4. Нашто клад, калі ў сям'і ... (прык.). 6. Нота музычнай гамы. 7. «Пафарбавала восень ... // У колер жоўты і чырвоны». 3 верша В. Шымука «Колеры восені». 8. Добрая ... лепш, чым дрэнная маладосць (прык.). 1-га кастрычніка – Міжнародны дзень пажылых людзей. 12. Каляндарная дата. 15. Здарэнне. 18. «... – любімае месца адпачынку аўтамабілістаў». Шафёрскі жарт. 26-га кастрычніка – Дзень аўтамабілістаў і дарожнікаў. 22. Стрва з дробных кавалачкаў мяса. 23. ... пераспаць – не век векаваць (прык.). 24. Лігара грэчаскага алфавіта.

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 17

Уздоўж: 1. Хларафіл. 4. Вавёрка. 8. Клён. 9. Парк. 11. Прачыстая. 13. Ліпа. 15. Вада. 17. Дуб. 18. Рай. 21. Смак. 22. Стос. 27. Маладзіцы. 29. Клад. 30. Конь. 31. Паветра. 32. Спадчына. **Упоперак:** 2. Ацёл. 3. Футра. 5. Вырай. 6. Край. 7. Грыб. 8. Казляк. 10. Камары. 12. Ра. 14. Пакупка. 16. Адресат. 19. Лісток. 20. Восень. 22. Сі. 23. Ранет. 24. Адно. 25. Сцэна. 26. Хата. 28. Ноты.

